

Göteborgs Universitet
Institutionen för filosofi, lingvistik
och vetenskapsteori

C-UPPSATS
Liberal Arts 160 VT 2018

Alicia Lindström
guslindsal@student.gu.se

”Så träffades vi likafullt av spjutet”

En existentialistisk läsning av Harry Martinsons rymdepos *Aniara*.

En Revy om Människan i Tid och Rum

Handledare: Dag Hedman

Examinator: Moa Ekbom

Institutionen för filosofi, lingvistik och
vetenskapsteori

Sammandragning

Uppsats/ Examensarbete: 15 hp

Program: Liberal Arts, kandidatprogram

Nivå: Grundnivå

Termin/ år: VT 2018

Handledare: Dag Hedman

Examinator: Moa Ekbom

Nyckelord: Aniara, Existentialism, Martinson, Harry Martinson

Harry Martinsons berömda rymdepos *Aniara. En revy om människan i tid och rum* (1956) beskriver hur en grupp människor är lämnade åt sitt öde när deras rymdfarkost, tänkt att ta dem till Mars, hamnar ur kurs och far planlöst ut i kosmos. I verket beskriver Harry Martinson passagerarnas villkor, reflektioner och handlingar ombord på Aniara utifrån denna premiss. Hur kan man med denna bakgrund tolka dessa beskrivningar utifrån ett existencialistisk perspektiv? Tidigare litteratur om *Aniara* har analyserat eposet utifrån en mängd olika vinklar och berört teman som ”meningslöshet”, ”tröst”, ”moral”, men inte gjort en uttryckligt existencialistisk läsning av verket. Det är en intressant aspekt att utgå ifrån, dels på grund av bokens handling, men även Harry Martinsons relation till den samtida existencialistiska rörelsen, kontexten kring verkets skapelse samt dess civilisationskritiska aspekt. Jag kommer därför att göra en läsning av *Aniara* genom delar av Jean-Paul Sartres existencialism med hjälp av begreppen frihet, mening/ meningslöshet, ångest och ond tro. Det finns även en förhoppning att klarlägga huruvida *Aniara* kan tolkas inte bara litteraturvetenskapligt utan även filosofiskt och om detta då kan skapa en ytterligare läsoplevelse eller förståelse för verket. Kanske kan ett tvärvetenskapligt tillvägagångssätt avslöja vidare funderingar kring *Aniara* och dess beskrivning av människan samt hennes villkor.

Innehåll

1. Inledning	4
1.1 Syfte och problemformulering.....	4
1.2 Grundläggande existentialistiska begrepp.....	6
1.3 Forskningsöversikt	10
1.4 Martinson och existentialismen	12
1.5 Metod och Material	14
2. Genomgång av Aniara	15
2.1 Kort beskrivning av Aniaras handling.....	15
2.2 Narrativ och Berättarjaget i Aniara. Mimaroben.....	15
3. Analys	16
3.1 Vem eller Vad är Miman?	16
3.2 Sång 53 - Spjutet.....	20
3.3 Mening, Meningslöshet och Essentialism	22
3.4 Frihet.....	27
3.5 Ångest. Döden	28
3.6 Ond tro och autenticitet	30
4. Diskussion av Analysen	32
5. Slutord	33
Litteraturförteckning	34

1. Inledning

Harry Martinsons liv och gärning till den svenska litteraturen fortsätter att fascinera även in i 2018 och kommer troligtvis att fortsätta göra det långt in i framtiden. Han är författaren till en rad svenska klassiker som säkerligen befinner sig i bokhyllorna hos många hem. Förutom *Vägen till klockrike* (1948), *Nässlorna blommar* (1953) och *Kap Farväl!* (1933), som alla är storartade verk i sig, så har Martinson skrivit det epos som denna uppsats kommer att analysera - *Aniara. En Revy om Människan i Tid och Rum* (1956). Martinsons medlemskap i Svenska Akademin och vinnaren av 1974 Nobelpris i litteratur är indikationer på vilken central aktör han har varit inom det svenska kulturlivet. Just *Aniara* har analyserats gång på gång efter dess utgivning, både inom akademiska sammanhang och som recensioner i kvällstidningar. Studier, analyser och forskningsrapporter har vänt upp-och-ned på verket och det skulle nästan kunna tolkas som att ämnet är uttömt. Men så är inte fallet och denna uppsats har som syfte att läsa *Aniara* utifrån en ny aspekt vilken är existentialismen. Martinson var starkt emot Jean-Paul Sartres läror och allt det som kallades existentialismen på fyrtio- och femtiotalet. Men kan det vara så att *Aniara* innehåller spår av denna existentialism trots allt eller färgar denna aversion av sig på verket?

1.1 Syfte och problemformulering

Det har genom de dryga 60 åren som gått sedan dess utgivning skrivits en mängd olika analyser, läsningar, tolkningar och diskuterande texter om Harry Martinsons kända rymdepos *Aniara*. Många av dessa texter har belyst det litteraturvetenskapligt intressanta med verket, allt ifrån dess teman och motiv, litterära kontext, komparativa analyser med andra verk, tvärvetenskapliga analyser, osv. Redan 1965 ger Johan Wrede ut sin doktorsavhandling som handlar just om *Aniara* och ny litteratur på ämnet utkommer fortfarande då och då, så som det ofta är med intressant kultur.¹ Trots all denna sekundärlitteratur finns det en aspekt som har lämnats orörd trots dess relevans i verkets handling och motiv; beskrivningen av den ontologiska verkligheten som karaktärerna i *Aniara* befinner sig i och kopplingen mellan den verkligheten och den västerländska existentialistiska idéläran. Det finns en tydlig likhet mellan tanken om att vara lämnad åt sitt öde som människa i den ontologiska bemärkelsen och det öde som passagerarna ombord på *Aniara* ställs inför.

I litteraturen om *Aniara* förekommer det en tolkning eller analys som menar att de öde som passagerarna står inför är ett straff som ska läsas som en konsekvens av människans grymhet mot

¹ Johan Wrede. (1965). *Sången om Aniara. Studier i Harry Martinsons tankevärld* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, 410). Helsingfors.

jorden och att denna grymhet är en inneboende egenskap. Det finns en immanent ondskas hos människan. *Aniara* är en civilisationskritisk text, det är fullt riktigt att mänsklighetens situation i berättelsen är självförvållad och att förflyttandet till Mars är en påföljd av tidigare missbrukande av jorden och dess resurser. Detta utgångsläge gäller dock inte för hela *Aniaras* berättelse. Att *Aniara* tvingas till nödgir för att inte krocka med asteroiden Hondo och hamnar på grund av det ur kurs kan ju knappast kallas någonting annat än en olycklig slump. Detta händer redan i sång 3 och är verkets utgångspunkt. Det är ingenting i verket som tyder på att det var planerat att de skulle hamna ur kurs, att rymdskeppets koordinater var felaktiga eller dylikt. Hur kan man då påstå att det ska finnas ett kausalt orsaksförhållande mellan människans förbrukning av jordens resurser och krig med att *Aniara* hamnar ur kurs? Senare i detta epos sprängs Dorisburg vilket resulterar i Mimans död. Det hade varit en tydligare koppling om denna händelse på något sätt hade påverkat goldonderns kurs mot Mars men så är inte fallet. Oavsett vad Martinson hade för avsikt med *Aniara*, att det skulle vara en civilisationskritik mot atom- eller vätebomben och vetenskapen så är detta ändå denna uppsats utgångspunkt.

Med liknande tankegångar har Karl Vennberg talat om *Aniara* i Aftonbladet 13 Oktober 1956 då han recenserade verket. Vennberg ger både kritik och beröm till eposet, han kommenterar motstridande motiv som det innehåller på följande sätt:

[...] Förblir den också i sin slutgiltiga vilsegång en protest mot den sinnesrubbade teknik och politik som hotar mänskligheten med undergång?/ Naturligtvis förblir det en protest. Martinson understryker detta ytterligare genom att till rymdmatrosens berättelse knyta en utförlig rapport om tyranni, slavläger och likfabriker. Fråga[n] är rentav, om inte detta bimotoiv får sådan ansvällning att det hotar huvudmotivet. Man vill gärna att den felnavigering eller kosmiska olyckshändelse, som slungar *Aniara* ur kursen ska ha kvar en tragisk skuggning. Men om de som har förstörelsen i sin makt, en förstörelse så fulländad att den kan få 'en smältfot eller mera av granitens yta att koka', om de kallblodigt prisger all högre existens, om de gör jorden obeboelig och om grannplaneterna snarare är djävulsöar än tillflyktsorter, är då ett människoliv värt tillspilloget under en aldrig avslutad färd mot stjärnbilden Lyran än efter en landing på Mars eller en återkomst hem? Alla lär väl inte kunna värja sig mot misstaken att den rymdskeppsolycka, som drabbar *Aniara*, till viss del är en förevändning, liksom en gång pesten hos Boccaccio, fast på ett värdigare plan. [...].²

Vennberg trycker på någonting som tycks lämnas okommenterat i mycket av den litteratur som finns om *Aniara*. Utifrån de faktiska premisserna och om man förhåller sig till dem så finns det skäl

² Martinson, H., & Sandelin, S. (1989). *Kring Aniara* (Årsbok / Harry Martinson-sällskapet ; 1989). Södra Sandby: Vekerum. s. 104 - 105.

till att analysera verket genom att människorna ombord på rymdskeppet tvingas leva och känna ångest, fruktan och meningslöshet men inte nödvändigtvis skuld. Vennberg visar snarare kanske på någonting som är felaktigt eller bristande rent litterärt, berättelsen blir inte lika slående då människans misär verkar vara bestämd redan innan Aniara väjer för asteroiden Hondo. Detta lämnar dock utrymme för en annan läsning och tolkning av verket. De existentiella plågorna som passagerarna utsätts för bygger på att de är människor, inte den skuld till jorden som de visserligen kan argumentera för att människosläktet bär på och som är högst aktuellt såväl nu som på 50-talet.

Problemformuleringen lyder alltså: Vilka spår av Sartres existentiellistiska filosofi kan man utläsa ur *Aniara*? Samt hur kan man analysera *Aniara* från ett likadant existentiellistiskt perspektiv?

1.2 Grundläggande existentiellistiska begrepp

De existentiellistiska begrepp som uppsatsen kommer att behandla och läsa Aniara genom har delats in i fyra underkategorier. Det går givetvis att utöka det till fler eller byta ut de begrepp som kommer att användas i denna text för att analysera *Aniara*. Nedan kommer begreppen som används och anses vara relevanta för denna uppsats. Det är i första hand delar av Jean- Paul Sartres existentiellism som kommer att användas och denna del av uppsatsen tillägnas att belysa vilka begrepp det är, men det är värt att poängtera att tankarna inte enhälligt kan tillskrivas Sartre då det bygger på en idétradition från hans föregångare så som Kirkegaard. Detta avsnitt kommer till stora delar att utgå ifrån Thure Stenströms bok *Existentiellismen: studier i dess idétradition och litterära yttringar* (1966) men även andra källor kommer att användas vid behov.³

Det finns ett grundläggande förhållande som är värt att nämna när vi talar om Sartres filosofi då det kommer till medvetandet innan de andra begreppen listas. Dag Østerberg skriver i sin bok *Jean-Paul Sartre. Filosofi, konst, politik, privatliv* (1993) att Sartre beskriver medvetandet som en relation mellan sig själv och sitt objekt.

[...] Medvetandet är både absolut och relativt. Det är absolut, ett obetingat faktum. Det är inte förorsakat av något – i så fall vore det inte längre medvetande utan ett ting. Och medvetandet är relativt därför att det bara är en relation till någonting annat än sig självt. På grund av att medvetandet har eller är denna dubbelhet, är det inte identiskt med sig självt, så som en sten är en sten. Medvetandet är för sig självt: det är 'ett förhållande till sitt eget förhållande', [...].

Vi är medvetna om att vi inte är det som vi är medvetna om, att vi är ett förhållande till det

³ Thure Stenström. (1966). *Existentiellismen. Studier i dess idétradition och litterära yttringar*. Stockholm: Natur & kultur.

och att vi förhåller oss till det. Vi kan förhålla oss på än det ena, än det andra sättet. Detta grundläggande förhållande gör att medvetandet väsentligen är förbundet med val. Att vara en medveten varelse är att välja. [...] ⁴

Med hjälp av detta citat så kan man lättare förstå grunden till kommande begrepp inom Sartres existentiellistiska filosofi som handlar om människans frihet, ontologiska verklighet och resultatet av att acceptera det eller ej. Boken tar även upp hur Sartre beskriver medvetandet som kontingent, det bygger på att de handlingar människor utför inte är förankrade i någonting, det saknar orsakssammanhang. De motiv som kan tänkas finnas är endast bestämda av henne själv, att vara medveten om att man har haft olika valmöjligheter kallas för kontingenserfarenhet. Människan och världen är kontingenta men det är inte alltid helt lätt att acceptera. När människan inser sin frihet så kan man drabbas av det som Sartre beskriver som äckel inför världen och oss själva, för att fly känslan av äckel så kan man försöka dölja det och drabbas då av det som kallas ond tro.⁵

I. Mening, meningslöshet och essentialism

Sartres dikotomi mellan l'êtré-pour-soi och l'êtré-en-soi, är en uppdelning av existensen och är en av de grundläggande begreppen i hans kända verk *Varat och intet* (1943), där det förra är mänskligt medvetande som på svenska kallas 'Vara för Sig' och det senare den existens som är i sig självt som kallas 'Vara i Sig'. Denna uppdelning kan även benämnas som motsatsförhållandet mellan människa och ting. ⁶

Denna tudelning av existensen ger vardera kategori olika utgångslägen och villkor. Sartre beskriver tingens vara som fulländat och de har egenskapen att "vara vad det är" samt är statisk. Den mänskliga medvetandet skiljer sig på båda dessa punkter och det går att jämföra människan med en tom spegel som reflekterar bilden av tingen. Människan längtar efter att nå den fulländning som tingen besitter. Trots att människan tvingas leva i den materiella tillvaron så är hon ändå mästare i den, hon utser tingens funktioner och hon *är* sina potentiella handlingar.⁷

Människan är alltså ansvarig för sitt eget vara och den essens som finns hos tingen sakans henne, inte ens kausala förhållanden har essens, hon får först sin essens genom sina handlingar.

⁴ Dag Østerberg. övers. Andersson, S. (1995). *Jean-Paul Sartre. Filosofi, konst, politik, privatliv*. Göteborg: Korpen. s.18–19.

⁵ Østerberg. (1995). s. 21.

⁶ Stenström. (1966). s. 113.

⁷ Stenström. (1966) s. 114.

Enligt Sartre övergår existensen essensen och hon är ”dömd” till frihet, dömd till att välja sina egna värden och sitt syfte. Hon är, tillskillnad från tingen, inte sig själv men försöker ständigt nå samma vara som tingen. Enligt Sartre är detta en fruktlös uppgift och det mänskliga varat är ett misslyckande.⁸

II. Frihet

Enligt Sartre är människan fri men friheten låter sig inte definieras eller analyseras utifrån vetenskapen så som andra ting. Denna friheten bildar en klyfta för människan mellan henne och l'en-soi. Friheten driver henne till handling och att välja vad hon inte är. Människan kan bara vara fulländad om hon blickar bakåt på hennes tidigare handlingar och val. Det uppstår ständigt nya valsituationer som hindrar henne från att vara. ”Genom sina handlingar fastställer alltså människan i nuet oavslutligen vad hon skall komma att hetas vara, en omprövning som fortgår tills döden sätter streck för hennes existens.”⁹ På grund av detta komplicerade tidsförhållande så menar Sartre att man måste ta i beaktning hur en människa ser på framtiden för att kunna riktigt förstå henne.

I denna frihet vilar ansvar att handla rätt, både för sig själv och för andra, och kunna argumentera för sina handlingar då det enligt Sartre inte finns något objektivt att stödja sig på; det finns ingen moral, inga system, ingen Gud. ”Människan är ensam i en övergiven värld där det ankommer på henne själv att ge existensen mening. Värden, normer, livsuppgifter liksom livets mening måste hon skapa åt sig själv”.¹⁰

III. Ångest, döden

Såväl Sartre som Kirkegaard och Heidegger berör ordet ”ångest” utifrån en existentiell tolkning, dock skiljer de sig i hur de talar om ångesten i samband med döden. Eftersom tidigare forskning har nämnt Sartre så är det dennes uppfattning om ångesten som denna uppsats kommer att använda sig av i analysen.

Sartre menar att den frihet som ovan nämnts är en källa till ångest men även att det är en skillnad mellan ångest och fruktan eftersom det skiljer sig när det kommer till yttre och inre förhållanden. Ångest är någonting som människan upplever som ett resultat av sin existens och frihet, det är ett normalt tillstånd som kan ses som en väg till insikt. Det är de valsituationer som människan ständigt upplever som inger ångest, som tidigare nämnt så kan människan aldrig vara i

⁸ Stenström. (1966) s. 116.

⁹ Stenström. (1966) s. 117- 118.

¹⁰ Stenström. (1966) s. 119 - 120.

sig själv enligt Sartre, inte heller har hon något objektivt att stödja sig på i sina val. Även mötet med andra människor är en källa till ångest och Sartre beskriver det som en kamp mellan medvetenheter om vem som får lov att tolka den Andre. Om man förlorar denna kamp eller accepterar sitt nederlag så blir man reducerad till kropp och denna insikt eller förändring kommer att uppfattas som obehaglig.¹¹

Denna förenkling av medvetande till kropp är även kopplat till döden. Sartre är av meningens att efter döden så finns det bara kropp och dödens definitiva förkroppsligande gör henne till ett objekt för andra subjekt. Döden är, likt fruktan, en yttre omständighet som drabbar människan. Valmöjlighetens ångest kräver en framtid, en framtid som döden saknar och kan därför inte planeras. Människan ger sitt liv mening genom sina handlingar och som följd av detta kan man inte se döden som meningsskapande då den fråntar henne all möjlighet till handling och val.¹²

IV. Ond tro och autenticitet

För existencialisterna är tanken om autenticitet ett centralt begrepp som behandlar hur människan förklarar och förhåller sig till sin ontologiska beskaffenhet och i dessa sammanhang väljer Sartre även att tala om om ond tro, *mauvaise foi*. Att leva ett autentiskt liv är att acceptera sin frihet och det ansvar som kommer med det, att man inte flyr det genom att försöka stödja sig på normer, natur eller något annat utomstående. När man lever i ond tro försöker man att bli en-soi, ett fullständigt objekt, vilket som ovan nämnt är en omöjlighet. På liknande sätt kan man leva i ond tro när det kommer till de tillfällen då man talar om en-soi - ens tidigare handlingar. Om man då försöker hävda att man var fri till en annan handling så motsätter man sig sin existensiella realitet. Emellertid kan människan inte likställa sig själv med sin roll om det så är som flygvärdinna, moder eller chef. Hon måste välja sin roll om och om igen utan att vara medveten om det och huruvida hon lever upp till sin roll bestäms av andra subjekt än henne själv.¹³

Filosofin och Litteraturen

Stenström skriver även om hur existencialismen och litteraturen är relaterade. Han syftar i huvudsak till att tala om existencialisternas egna skönlitterära verk och dikter och vad som kan vara

¹¹ Stenström. (1966) s. 121 - 124.

¹² Stenström. (1966). s.124 - 125.

¹³ Stenström. (1966). s. 125 - 127.

problematiskt med att försöka förena filosofi och dikt. Trots det så påpekar han någonting som är relevant för även denna uppsats.

[...] För just existentialisterna har detta närmande mellan filosofi och dikt väsentligt underlättats av att i den existentialistiska filosofin finns inbyggda klausuler som så att säga favoriserar diktningen. Övertygelsen om den subjektiva, konkreta livserfarenhetens överlägsenhet över det abstrakta, teoretiska systembyggandet tvang ju redan Kirkegaard och Nietzsche in i diktningen. [...] Författarinnan* synes visserligen medge att ett litterärt konstverk aldrig kan vara identiskt med en filosofisk avhandling eller bilda ett adekvat substitut för en sådan, men hon hävdar å andra sidan att filosofiska tankesystem med fördel låter sig prövas i t.ex. romaner mot den ”partikularitet” som karaktärer och situationer erbjuder. Särskilt den metafysiska filosofi som hon själv och Sartre företräder är oskiljaktig från levande människors konkreta upplevelse av verkligheten. [...] ¹⁴

Även om detta uttalande som sagt syftar till den franska litteraturen som inte helt kan liknas med den svenska utan någon form av analys gäller denna tes även all annan litteratur. Det är skillnad på att skriva existentialistisk litteratur, existentialistisk filosofi och existensfilosofisk litteratur. Trots det så finns det någonting viktigt att föra med sig från citatet ovan. Den existentialistiska filosofin är dynamiskt på det sättet är den minsta nämnaren är människan, som så mycket annat vilket gör den till ett användbart förstoringsglas vilket man genom kan analysera en stor mängd kultur som kanske vid första anblick inte alls tycks ha något gemensamt med den.

1.3 Forskningsöversikt

Som det har nämnts ovan, så finns det en mängd av redan utgiven litteratur och forskning som har analyserat *Aniara* från flera olika perspektiv. Ända sedan verkets utgivning 1956 har detta analytiska arbete bedrivits och pågår än idag. Nästan alla sekundärkällor till *Aniara* har på ett eller annat sätt berört människorna ombord på *Aniara* och deras nya livssituation, hur Martinson beskriver den och hur den kan tolkas men många texter fokuserar på Martinson som författare med allt vad det innebär. Emellertid finns det gott om texter där författarna har granskat och belyst de tydliga livsfilosofiska, ontologiska och ideologiska motiv och teman som finns i *Aniara*. Johan Wredes doktorsavhandling är ett exempel på en sådan analys av *Aniara*, i synnerhet ”del III.

* Läs: Simone de Beauvoir.

¹⁴ Stenström. (1966). s. 131 – 132.

Aniaras idévärld”. Denna avhandling har använts mycket i senare litteratur, bland annat av Erland Lagerroth i *Aniara. En dikt av sin tid* (1991) går igenom tidigare forskning kring *Aniara*.¹⁵ Lagerroth belyser där den tudelning som tycks uppstå kring forskningen av *Aniara*, antingen läser man verket som en text om den vetenskapliga världsbilden eller om det mystiska och religiösa.¹⁶ För den första delen, ”Den tidigare forskningen”, kritiserar Lagerroth genomgående Wredes, analys som han menar tillhör det senare slaget och ignorerar Martinsons Kassandrarop om kärnvapen som en central utgångspunkt för hela verket.

I sin essäsamling *Rymdljus* (1992) belyser dock Peter Nilson det faktum att *Aniara* saknar en vetenskaplig koppling mellan dess miljöbeskrivning och rymdens faktiska struktur eller ordning. Genom att räkna ihop de få mått som Martinson ger och sedan jämföra det med verkligheten så kan Nilson bevisa felaktigheten i Martinsons beskrivning av kosmos. Avstånden i *Aniara* är alldeles för korta för att kunna gälla i vårt faktiska universum och Nilson menar att detta inte är det väsentliga i verket.¹⁷ Det finns något annat att ta fasta på här, *Aniara* är inte facklitteratur i astronomi eller fysik; det är ett diktverk med många tvetydigheter som ger utrymme för tolkning. Att påstå att det finns analyser som är lämpligare än andra är såklart inte felaktigt, allting kan dras till sin extrem men om man hävdar att *Aniara* handlar om att redogöra för en vetenskaplig världsbild och att det är den rätta tolkningen så uppstår ett frågetecken kring varför inte Martinson i så fall var noggrannare i sin miljöbeskrivning.

I en forskningsrapport från sociologiska institutionen vid Göteborgs Universitet kallad *Speglingar i Aniara. En sociologisk studie om människan i samhället* (1977) beskriver författarna Ingegerd Bergfors och Marianne Hultberg om det sociala och samhälleliga livet för människorna ombord på *Aniara*. Bergfors och Hultberg menar att den miljö som passagerarna förpassas till är tom och att de har blivit bortförda från sin naturliga värld som i sin tur påverkar individernas möjlighet till handling. Det är en intressant läsning om vad människans grundläggande sociala behov kan tänkas vara och hur det är sammankopplat med att leva på jorden; de talar om livets kontinuitet och hur detta saknas passagerarna.¹⁸ Även om forskningsrapporten är sociologisk och

¹⁵ Erland Lagerroth. (1991). *Aniara. En dikt av sin tid eller I tingens natur har människan sin lag : Harry Martinsons dikt läst år 1990* (Harry Martinson-sällskapets skriftserie, 1). Södra Sandby: Vekerum.

¹⁶ Lagerroth. (1991) s. 6.

¹⁷ Peter Nilson. (1992). *Rymdljus, En bok om katastrofer och underverk*. Nordsteds förlag: Stockholm. s.93 - 94.

¹⁸ Bergfors, I., & Hultberg, M. (1977). *Speglingar i Aniara. En sociologisk studie om människan i samhället* (Forskningsrapport / Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, 47). Göteborg: Sociologiska inst., Univ. s. 49.

inte filosofisk i strikt mening så finns det kopplingar mellan den och det existensfilosofiska perspektivet då de båda talar om människan och hennes villkor.

Märk väl att denna uppsats inte är en analys av existentialismen eller existentialismen i svensk litteratur. Det är alltså inte en idéhistorisk analys av *Aniara*, där verkets kontext och eventuella influencer kan ha påverkat författaren och texten. Dock kommer nedan ett avsnitt om Harry Martinson och hans relation med existentialismen, närmare bestämt Jean-Paul Sartre. Det är ett avsnitt av denna uppsats eftersom det är av intresse huruvida det överhuvudtaget finns någon önskan från Martinsons sida att skriva ett existensfilosofiskt verk.

1.4 Martinson och existentialismen

En viktig aspekt som denna uppsatsen inte kommer låta passera okommenterat är de åsikter som Martinson haft om existentialisterna, vad forskare har sagt om det samt hur det är relevant för *Aniara*. Johan Wrede, Gunnar Tideström och Erland Lagerroth har alla ägnat åtminstone ett par meningar åt att beskriva Martinsons syn på Jean-Paul Sartres och Albert Camus filosofi.

Lagerroth menar att det spjut som dyker upp utanför Aniara i eposets 53 sång, det som far förbi men ändå kolliderar med skeppet och sår ett frö till en ny sekt, ska läsas som 1900-talets existentialister.¹⁹ Vidare gör han även en mycket kortfattad koppling mellan Albert Camus absurdism och handlingen för *Aniara* då han nämner hur *absurd* tanken är om en människa som lever i en värld som endast består och hänger sig åt vetenskapen.²⁰ Han ger dock ingen vidare motivering till denna jämförelse.

Även Tideström ägnar några sidor i sin studie om Aniara åt liknelsen mellan spjutet och samtidens existentialister. En av alla de sekter ombord på Aniara samt högkomikern Sandon får symbolisera denna filosofi. Tideström nämner Martinsons avsmak för den men även hur denna motsättning tycks märklig om man ser till de ”mörka” tema och livssyn som både Sartre och Martinson visar tecken på i sina verk.²¹ Trots detta har Martinson uttryckt stark aversion mot Sartre, och Tideström sammanfattar det som så ”Kort sagt: både som filosof och diktare är existentialistledaren i Martinsons ögon sadistisk”.²² Det kan tyckas märkligt att Martinson går på så

¹⁹ Lagerroth. (1991) s. 27.

²⁰ Lagerroth. (1991) s. 43.

²¹ Gunnar Tideström. (1975). *Ombord på Aniara. En studie i Harry Martinsons rymdepos* (Aldusserien, 440). Stockholm: Aldus. s. 94.

²² Tideström. (1975). s. 95.

hårt mot Sartre, då han anklagar hans lära och dikning för att vara för pessimistisk när han själv har skrivit ett av den svenska litteraturens stora tragedier.

Vidare menar Tideström att Martinson var av åsikten att dikten är till för att trösta men att det finns dikter som är bättre eller sämre ämnade för detta ändamål. Sartres dikter ska då enligt Martinson tillhöra den senare kategorin och gör sig skyldig till ”romantisering av demonien”.²³ Den ”intellektuella pennalismen” som Martinson anklagar Sartre och existentialisterna för tycks inte vara en helt skev beskrivning av Martinsons egna syn på diktens syfte.²⁴

I sin avhandling ägnar Johan Wrede några sidor åt att diskutera fyrtiotalets annalkande existentialistiska livssyn som även kom att påverka den svenska litteraturen samt Martinsons egna relation till såväl den som Jean-Paul Sartre. Han nämner Karl Vennberg och Stig Dagerman som frontfigurer för denna ”rörelse” inom svensk diktning och menar att hela fyrtioåret färgats av termerna ”ångest”, ”vanmakt” och ”fruktan”.²⁵ Vad gäller Martinson så tar Wrede upp det som ovan har nämnts, att skalden vill ha mycket lite att göra med den existentialistiska idéläran och det skulle inte vara en överdrift att påstå att han föraktar den.

I *Existentialismen i Sverige. Mottagande och inflytande 1900–1950* (1984) beskriver även Thure Stenström Martinsons syn och tankar kring existentialismen och dess inflytande på bland annat fyrtioåret. Han har inkluderat ett längre citat från Erik Hjalmar Lidners *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Fem decennier av nittonhundratalet: Band 1* (1965) där Lidner ger en genomgång av 1900-talets diktning och talar om utvecklingsmönster som bryter från realistiska och sociala skildringar till ”existentiell-symbolisk”. Han tar upp knappt ett dussin svenska författare och talar om hur världskriget kan ha haft en inverkan på denna glidning. I en del av citatet säger Lidner följande om *Aniara*: ”[...] I Harry Martinsons *Aniara* förenas på ett märkligt sätt – dock först ett stycke in på 50-talet – ett historiskt världsperspektiv med den nya naturvetenskapliga världsbilden och en existentiell ångestupplevelse. [...]”²⁶

Stenström förhåller sig dock kritisk till citatet och menar att Lidner gör sig skyldig till att uttrycka sig oklart om vad han faktiskt menar med ”existentialism”/”existentiell” och att kopplingen mellan existensfilosofi och dess inflytande på litteraturen behöver preciseras ytterligare. Vidare säger Stenström att:

²³ Tideström. (1975). s. 97.

²⁴ Tideström. (1975). s. 95.

²⁵ Wrede. (1965). s. 225.

²⁶ Thure Stenström. (1984). *Existentialismen i Sverige. Mottagande och inflytande 1900-1950* (Historia litterarum, 13). Uppsala : Stockholm: Univ. ; Almqvist & Wiksell international. s. 19.

[...] Det är uppenbart, att ångestfullt grubbel kring livets mening, främlingskap i vardagsverkligheten, avskärmning från politiska och sociala realiteter, dödsmedvetande osv. mycket väl kan förekomma, utan att en diktare måste vara inspirerad av den filosofiska traditionen från Kirkegaard till Sartre. Med all säkerhet inrymmer Erik Hjalmar Lidners skiss också författarnamn, där beroendet av denna tradition är förhållandevis tunt eller obefintligt. Hjalmar Bergman kan visserligen också ha läst Dostojevskij men utgår säkerligen väsentligen från en egen erfarenhetsbakgrund, när han i *Clownen Jac* gestaltar en allt genomgripande ångestupplevelse. [...] ²⁷

Stenström nämner inte huruvida Martinson är en av de författarnamnen som Linder har tagit fel på men det som går att ta tillvara på är litteratur om ångest och mening inte nödvändigtvis måste ha varit inspirerade eller skrivna med avsikt utifrån existensfilosofiska idéer även om de handlar om frågor som berör existensen. Man behöver inte göra en särskilt komplicerad läsning för att se spår av det sistnämnda i *Aniara* men denna uppsats har som uppgift att analysera huruvida det finns spår av Sartres existensfilosofi i verket även om detta inte var Martinsons avsikt.

1.5 Metod och Material

Materialet som denna kvalitativa uppsats kommer att utgå ifrån är primärkällan, sekundärkällor samt facklitteratur. Primärkällan är naturligtvis Harry Martinsons *Aniara* och metoden vilken genom denna uppsatsen kommer behandla källan är hermeneutisk och en genomgång kommer att göras av de relevanta sångerna med denna metod. Sångerna kommer att läsas som de står skrivna och tolkas utifrån berättelsen, det kommer alltså inte vara en analys kring eventuella personliga kopplingar Martinson kunnat tänkas ha till vissa ord, begrepp eller formuleringar. Denna inramning nämns då det finns möjlighet att utföra ett textkritiskt arbete mellan *Aniara* och tidigare dikter av Martinson, dels från hela hans litterära gärning men även de första utkasterna till *Aniara*.

Uppsatsen kommer även innehålla en genomgång av berättarjaget och sånger i *Aniara* då eposet alltid berättas för läsaren likt dagboksanteckningar och är skrivet med varierande tempus. Den personliga upplevelsen hos individen är en central del inom existentialismen. Man bör här, som oftast när det finns ett berättarjag ifrågasätta hur mycket tilltro man ska ge berättaren i frågan om huruvida de återger händelserna på ett riktigt vis. De narrativ som uppsatsen kommer att fokusera på är Mimaroben och hur han återger goldonderns färd.

²⁷ Stenström. (1984). s. 19

Utefter den uppdelning av existentialistiska begrepp som är taget från Jean-Paul Sartres filosofi som nämns i del 1.2, ”Grundläggande existentialistiska begrepp”, så kommer analysen att delas in på samma sätt med undantag för en specifik analys av Miman då dennes natur inte bör jämföras med människan helt och hållet. Det kommer även att ges en separat analys av sång 53 (spjutet) på grund av dess relevans i tidigare forskning och som nämns i avsnittet 1.4.

Genom de existentialistiska begrepp som denna uppsats valt att behandla kommer utvalda sånger att analyseras för att undersöka huruvida det finns spår av Sartres existentialism i *Aniara*. Dock kommer inte alla sånger att återges i sin helhet, detta för tydlighetens skull. Den som eventuellt skulle vara intresserad av att läsa sångerna eller hela verket hänvisas till primärkällan då den är mycket lättillgänglig i offentliga bibliotek, bokhandlar och online vid den tidpunkt då denna uppsats författas. I slutdiskussionen kommer analysen att sammanfattas och kritiseras. Uppsatsen avslutas med ett sammanfattande avsnitt där förslag till vidare analys ges.

2. Genomgång av Aniara

2.1 Kort beskrivning av *Aniaras* handling

Aniara är namnet på det rymdskepp som ska ta åttatusen människor till Mars då det inte längre går att bo kvar på jorden (I *Aniara* även kallad Doris). Skeppet behöver dock utföra ett nödgir för att inte kollidera med asteroiden Hondo och hamnar då ur kurs. Efter ytterligare tumult finner sig passagerarna oförmögna att varken färdas till Mars eller tillbaka till jorden och färdas då ut i rymden mot Lyrans stjärnbild. Passagerarna lever ombord på Aniara i tjugofyra år för att sedan dö och rymdskeppet fortsätter sin färd ytterligare femtontusen år.

Under de tjugofyra år som livet pågår i goldondern Aniara utspelar sig det en del händelser som varierar i till vilken grad de påverkar berättelsen. Den mest iögonfallande händelsen, eller händelseförloppet, är då Dorisburg förintar vilket leder till Mimens död. Detta är en viktig händelse eftersom Miman har varit central för emigranternas ”själsliga överlevnad” då hon med sina övernaturliga förmågor har lyckats ge hopp om en annan framtid en den de står inför och stimulerat passagerarna genom att skänka dem bilder från en annan verklighet än deras.

2.2 Narrativ och Berättarjaget i *Aniara*. Mimaroben

Det mest framstående narrativ i hela eposet är Mimaroben som återberättar det som sker och är den som både inleder och avslutar verket. Han är en central gestalt och har en betydande funktion i handlingen då han har som uppgift att sköta om Miman och när Miman dör så är det mot honom

alla vänder sina blickar till i hopp om att återställa henne, någonting som han misslyckas med. Han är kär i Isagel, den kvinnliga piloten och har ett socialt och sexuellt umgänge med Daisy Doo. Vi får alltså veta vad som händer ombord på *Aniara* genom honom och många av de liknelser och åsikter som uttrycks är hans egna.

I *Giv doft i blomma. Om Martinsons Aniara* (2011) belyser Margareta Wirmark Mimarobens roll som berättare. Hon diskuterar det faktum att vi inte får veta speciellt mycket om Mimaroben; varför skriver han? Var kommer han ifrån? Det är genom hans ögon vi bevittnar hela *Aniaras* färd och enligt Wirmark är det oklart för vem Mimaroben skriver då han uttrycker sig fackmannamässigt på flera ställen. Hon anmärker även på hur han återberättar andras samtal, inte skildrar stora händelser i särskilt mycket detalj.²⁸ Det finns utrymme att problematisera Mimarobens narration och ifrågasätta dess trovärdighet, att utforska metanarrativ. Inom ramarna för denna uppsats så är detta inte något problem huruvida man kan lita på Mimaroben, varken när det kommer till honom eller de andra rösterna i *Aniara* eftersom den individuella och personliga synen på livet är centralt för existentialismen. Det går naturligtvis bra att sammanföra dessa olika element men det kommer inte att utforskas närmre i denna uppsats.

3. Analys

3.1 Vem eller Vad är Miman?

Det är flera av sångerna i *Aniara* som handlar om Miman och mycket av handlingens fokus läggs på henne. Vad hon faktiskt är preciseras aldrig; är hon en dator, en gudinna eller kanske både och? Det som man med säkerhet kan konstatera är att hon inte är människa, alltså det enda medvetandet ombord på goldondern som skiljer sig från resten av passagerarna. Bör man benämna henne som ett subjekt eller objekt? Margareta Wirmark går in på detta och nämner oklarheten kring Mimans materiella form och hur hon beskrivs. Hon nämner att det inte längre är Jordan som står i centrum för beundrar då miman tagit den platsen och att vi mycket riktigt aldrig får höra om hennes utseende från varken Mimaroben eller någon annan. Wirmark poängterar även Mimans status och relationen hon har till passagerarna; Miman är en gudinna och mimaroben hennes tjänare.²⁹

Miman har flera övermänskliga förmågor så som att framkalla bilder, ljud och dofter från andra platser men med bristen att hon inte kan lokalisera varifrån hon har hämtat materialet.

²⁸ Margareta Wirmark. & Clarhäll, L. (2011). *Giv doft i blomma : Om Martinsons Aniara*. Stockholm: Carlsson. s. 98 - 100.

²⁹ Wirmark. (2011). s.100 – 101.

”I miman fick vi in att det finns liv på flera håll.
Men var det ger hon ej besked om.
Det kommer språk och bilder, landskap och fragment
av språk
som talas någonstans, men var.
Vår trogna Mima
göra allt hon kan och söker, söker, söker.
Och hennes elektronverk fångar in,
elektrolinserna ger grundrapport
till väljarcellens och fokusverken samlar
indifferentia tredje vebens tacis
och bild och ljud och doft går fram
ur rika flöden.
Men sina källors riktning ger hon ej besked om.
Det ligger utanför och alltid bortom
en mimas tekniska natur och hennes fångstförmåga.[...]”³⁰

Sång 6

Det är dels denna förmåga som är skälet till hennes förhöjda status men även hennes övermänskliga existens är bidragande. I samma sång beskrivs hennes överlägsenhet men även något som kan tolkas som en motsägelse:

”[...] De vet att mimans intellektuella
och väljartekniska förmedlingsskärpa
tretusenåtti gånger överstiger
vad människan kunde om hon vore Mima.
Som vid ett altare de slå sig neder
var gång jag kommer in och startar miman.
Och många gånger har jag hört dem viska:
tänk, den som ändå vore såsom Mima./
Så är det väl att miman inget känner,
att högmod inte bor i mimans inre,
att hon som vanligt levererar bilder
och språk och doft från oupptäckta länder,
och sköter detta oberörd av smicker,
omutligt stängd och orörd av all virak. [...]”³¹

³⁰ Harry Martinson. (2016). *Aniara. En revy om människan i tid och rum* (Ny utg.] Bonnier pocket). Stockholm: Bonnier. s. 13.

³¹ Martinson. (2016). s. 14.

Att mimaroben påstår att Miman inte känner känslor kommer att visa sig vara felaktigt, hon är kanske till och med mer känslig än något annat medvetande ombord på goldondern. När Dorisburg förstörs i sång 26 så klarar inte Miman att acceptera människans grymhet och i sång 28 får man läsa hur hon talar med mimaroben:

”[...] Hon bad mig säga Ledningen att hon
sen någon tid var lika samvetsöm
som stenarna. Hon hade hört dem ropa
på stenars vis i Doris fjärran dal.
Hon hade sett granitens vita gråt
när sten och malm förgasas till dis.
Hon hade rörts av stenarnas kval./
Förmörkad i sitt cellverk av den hårdhet
som människan visar i sin onskas tid
kom hon som länge väntat var därhän
att hon på mimors sätt till slut bröts ner.
Indefferenta tredje vebens tacis
ser tusen ting som inget öga ser.
Nu ville hon i tingets namn ha frid.
Nu ville hon ej förevisa mer.”³²

Det kan tolkas som att den beskrivning som ges om Miman som känslolös i sång 6 endast syftar till vissa specifika känslor så som just högmod. Det kan även tolkas som att mimaroben har misstagit sig om Mimans natur men om han nu beskriver henne som ett såpass komplext och avancerat väsen så vore det väl oförsiktigt att anta sig kunna beskriva henne fullständigt?

Genom att bara se till texten som sådan och inte ge sig in på vad Martinson kan ha haft för intentioner med denna motsägelse så är det möjligt att dra kopplingar till den existentiella filosofin och beskrivningen av Miman.³³ Genom att följa uppdelningen av existentialistiska begrepp som tidigare gjorts så kommer nedan en analys av Miman utifrån dem. Anledningen till att denna dele av analysen får en egen sektion beror på mimans särart i jämförelse med de andra människorna

³² Martinson. (2016). s. 53.

³³ Kommentar: Martinson har beskrivit Miman flera gånger efter *Aniaras* utgivning 1956 bland annat i ett förord till en pocketutgåva från 1963 där han bland annat beskriver miman på följande sätt ”I kraft av sin förfinade konstruktion känner miman mer och djupare än vad människor kan känna. Därför blir ömtålighet, hänsynsfullhet och känslor av skuld förstörade hos henne.” Wirmark. (2011). s.103. Eftersom denna uppsats inte diskuterar eventuella författarintentioner så kommer denna typen av tillägg och förklaringar inte att behandlas.

ombord och bör således inte paras ihop. Mimans existens och vara är tvetydig och oklart, vem är hon, vad är hon? Hon lever inte utifrån samma ontologiska förutsättningar och hon ges på grund av det ett eget avsnitt.

För det första begrepp som berör mening, meningslöshet och essentialism så talar Sartre om tudelningen mellan tingen och människan. Människan försöker ständigt bli som tingen, det vill säga fullständigt men detta är en omöjlighet då hon besitter en "intighet" och måste själv välja sina handlingar. Det finns för människan ingen essens att förlita sig på för att nå denna fullständighet. Även om det inte går att påstå att Miman är en människa så vore det inte heller riktigt att kalla henne ett ting. Hon drivs av elektricitet, kan stängas på och av och tycks inte kunna förflytta sig själv. Emellertid kan hon kommunicera och förmedla, känna och påverkas av dessa känslor och yttre händelser så som med Dorisburgs förstörelse samt förstå att hon är separerad från andra ting och varelser. Om man till allt detta tillägger hennes överlägsenhet och övermänskliga förmågor så får hon ytterligare ett skikt av Vara. Vi får aldrig veta vad miman tänker eller tycker utifrån hennes egna ord då de är återgivna av Mimaroben så vad hon kan tänkas ha för åsikter om sin egna existens vet vi inte. Men genom hennes val att bland annat avsluta sig själv i vad man kanske kan kalla ett självmord så ges en chans att tolka hennes handlingar. Hon känner empati med stenarna i Dorisburg, inte med några djur eller människor. Är det så att denna sympati härstammar från tingens fullständighet samt skuldfrihet från denna förstörelse?

För det andra begreppet Frihet så framstår Miman snarare som ett ting än som någonting annat om man inte ser till hennes finala gärning. Är Miman fri så som Sartre talar om frihet? Det tycks knappast vara fallet. Man kan inte läsa att hon fattar några beslut eller gör några val förutom det som nämnts innan med hennes "död". Det är hennes människoliknande medvetande som framför allt gör henne svårplacerad, är det en handling att känna eller att påverkas av sina känslor? Man kan inte mena att hon är, som människan, dömd till frihet då man aldrig får någon indikation till att hon är en självständig varelse samt att hennes handlingsmöjligheter framstår som antingen väldigt begränsade eller till och med ickeexisterande.

I frågan om ångesten som följer av friheten och existensen så blir det problematiskt med Mimans oklara natur. Inte heller verkar hon känna ångesten i mötet med andra subjekt. Hon blir ständigt beskriven av människor både av mimaroben och de andra passagerarna och de tilltalar henne som en gudinna.

Är Miman autentisk eller lider hon av ond tro? Miman har en roll ombord på Aniara som hon har blivit given och hon utför sin uppgift, det verkar inte vara någonting som hon väljer själv. Dock är det svårt att tänka sig att hon skulle kunna välja en annan roll även om hon skulle vilja det. Hon

stängs av och slås på av Mimaroben, han väljer vilka av hennes bilder som ska visas och hon har tillsynes ingen kropp att utföra handlingar med. Men hon väljer att vara och inte vara, finnas och upphöra att existera. Man kan argumentera för att det är när hon väljer att sluta finnas som hon är inautentisk, hon vill bli ett med tingen trots att hon inte är ett fullständigt objekt. Miman vill dö på grund av människans grymhet och vilar då på tron att det finns värden som ondska eller godhet när det i en existentialistisk mening bör tolkas som att det är andra fria subjekt som har genomfört handlingar som de själva ansvarar för.

På grund av Mimans tvetydiga natur så är det inte oproblematiskt att analysera henne utifrån ett existentialistiskt perspektiv. Man får inte heller veta särskilt mycket om henne då man läser om henne genom Mimarobens ord och han har knappast en ofärgad bild av henne. Ett exempel är när han i sång 9 säger följande:

”[...] Vem kan då undra på om jag, montören
och mimaskötaren i Aniara
blir gripen när jag ser hur män och kvinnor
i salig tro vid miman falla neder.
Så ber jag själv när de till Mima beder
att detta måtte vara sant som sker
och att den tröst som denna mima ger
är glimtar av den sanna tröstens ljud
som söker oss i rymdens öde hus.”³⁴

Sång 9

Då miman endast består av några element, om än väsentliga, som kan klassas som faktiskt mänskliga så är det inte möjligt att till fullo ställa samma krav på henne som på passagerarna om att vara autentisk eller kunna kategoriseras inom den ontologiska verklighet som man placerar människan i.

3.2 Sång 53 - Spjutet

Som tidigare nämnts i avsnittet 1.4 ”Martinson och existentialismen” så är detta den sång som har en avsiktlig koppling till Sartre och nittonhundralets existentialism. Det är fruktbart att göra en idéhistorisk analys av denna sång men frågan om hur väl den refererar till existentialismen snarare än Harry Martinsons egna uppfattning om den som samtida tankeström är inte lika självklart. Denna

³⁴ Martinson. (2016). s. 21.

sång ges utrymme till att analyseras fristående från resterande delen av analysen eftersom den är intressant utifrån tidigare tolkningar.

På elfte året fick vi se en syn;
den smalaste, den magraste av syner;
ett spjut som rörde sig i Universum.
Det kom från samma håll som vår goldonder
och böjde inte av men höll sin bana.
Dess hastighet var större än goldonderns,
med följd att spjutet
snabbt drog bort ifrån oss.

Men efteråt satt vi i grupper länge
och talade uppiggat med varandra,
om spjutet, om dess väg och om dess ursprung.
Men ingen visste, ingen kunde veta.
Någon gissade, men ingen trodde.
Det var på något sätt ej till att tro på,
det var meningslöst som föremål för tro.
Det bara flög igenom Universum.
Tomhetens spjut gick meningslöst sin bana.
Men ändå hade denna syn
en makt att ändra hjärnorna hos många:
Tre blev galna, en tog livet av sig.

Och ännu en begynte med en sekt,
en skrikig torr, asketiskt tråkig skara,
som länge bråkade i Aniara.

Så träffades vi likafullt av spjutet.³⁵

Sång 53

”Det var på ett sätt ej till att tro på,/ det var meningslöst som föremål för tro”, ”tomhetens spjut” och ”Men den hade denna syn/ en makt att ändra hjärnorna hos många:/ Tre blev galna, en tog livet av sig.” verkar snarare vara en kommentar till den typen av uppfattning som finns om existentialismen som en filosofi som endast handlar om att påpeka hur livet är lidelsefullt. Varför några skulle bli galna, suicidala och besvärliga förklaras inte närmre men om det nu var så att en grupp människor anslöt sig till just existentialismen så kan utfallet tänkas vara annorlunda. Men frågan man bör ställa

³⁵ Martinson. (2016). s. 105 - 106.

sig är kanske vad det var med denna filosofi som gjorde dem såpass förändrade. Var det tanken om att det inte finns några objektiva värden eller essens att tro på? Då borde de väl inse att de inte lever ett liv som är mindre meningslöst än det på Doris eller Mars. Kanske var det idén om den Andre, att samspelet mellan flera subjekt alltid resulterar i att någon blir reducerad till ett objekt. Eller var det friheten som chockade dem? Kanske var insikten om att människosläktet ensam stått för den förstörelse av jorden som lett till flykten till andra planeter. De är fria att handla hur som helst och i deras prekära situation så kanske det är frågan om friheten att välja döden framför livet ombord på Aniara som berörde dem.

3.3 Mening, Meningslöshet och Essentialism

Gunnar Tideström har i sin bok *Ombord på Aniara* (1975) menat att meningslösheten är ett centralt tema i *Aniara* och gör en jämförelse till Dante Alighieris *Divina Commedia* och "Inferno" i synnerhet.³⁶ I denna jämförelse, där han även nämner John Miltons *Paradise Lost* (1667) och *Paradise Regained* (1677), menar han att Aniara saknar det försonande slutet och att detta på något sätt ska läsas som meningslöshetstematikens grund. Människorna ombord på Aniara kan inte återvända till Jorden/ Paradiset och detta resulterar i en känsla av tomhet och avsaknad av mening.³⁷

En man från Ledningen står upp bland folket
i akterskeppets stora samlings-salar.
Han ber dem ej förtvivla, men att se sitt öde
i vetenskapens klara ljus. Han säger
att det inte är första gång det händer.
För sexti år sen gick en stor goldonder
med fjorton tusen själar helt förlorad,
fick instrumentkollaps i riktningen Orion
och dök med snabbt adderad hastighet
mot Jupiter och uppslöks av dess öknar,
begrovs i jättestjärnans tunga hölje,
dess onda döds Madrass av nedkylt väte
som med ett djup av nära tusen mil
med köld och helium
bepansrar djävulstjärnan
Det kunde varit lika illa här.
Men vi är gynnade. Vi har ej störtat

³⁶ Tideström. (1975). s. 19.

³⁷ Tideström. (1975). s. 19 - 23.

mot någon stjärna eller dess drabanter.
I stället har vi här vår färd framför oss,
en livstidsresa fram emot ett slut
som ändå skulle komma och som kommer.³⁸

Sång 11

En man från Ledningen ger passagerarna en underlig tröst i sång 11. Han talar om tidigare misslyckade försök att ta sig från jorden som slutat i dramatisk död och att det är en tröst att de ombord på *Aniara* inte gått samma väg till mötes. De sista tre verserna antyder dock att de ändå står inför samma öde och skillnaden mellan deras situation och de ”fjorton tusen själarna” inte är särskilt stor. Det ”slut” som nämns är döden och att den kommer att komma oavsett vad, vilket gäller vare sig om de är ombord på goldondern eller ej. Denna sång tycks antyda en likgiltighet inför döden, men är det döden i allmänhet eller döden i rymden som påvisas? Eller handlar det snarare om att acceptera döden och hur människan förhåller sig till den? Det talas inte om någon gud eller något öde, syndafall, straff eller räddning. Det som är den goda nyheten är att de fortfarande lever. De får fortsätta vara människor trots ändrade planer och att de är fast i den miljö som är *Aniara*. Om man erinrar sig citatet från Karl Vennbergs recension av *Aniara* så öppnas en intressant tolkning av Mannen från Ledningens förkunnande. Varken ett liv på Doris, Venus eller Mars är särskilt annorlunda än att leva sitt liv på *Aniara* när det kommer till att mäta lidelse. Det går att göra invändningen att det såklart påverkar ens liv beroende på var man befinner sig, att vara fängslad i ett litet utrymme är knappast lika önskvärt som att bo i ett större hus men *Aniara* handlar inte om det praktiska eller realistiska. Utifrån alla sångerna så är det klart att det handlar om det stora perspektiven – mänskligheten, universum, att leva som människa där det sistnämnda är centralt. Men för passagerarna så spelar det roll att det befinner sig ombord på *Aniara* och inte på jorden som man kan se i Sång 39 om Isagel och hennes matematiska upptäckt.

En upptäckt aldrig förutsedd har gjorts
av Isagel, den kvinnliga piloten.

En morgon satt hon tyst i Goptarummet
där hon var sysselsatt av Jenderkruvor.

Då ropade hon till och bad mig komma
till Jenderbordet där hon blixtnabbt fångat
i provisoriskt slutet form sin upptäckt.

³⁸ Martinson. (2016). s. 24.

Hon skrek av glädje, tryckte till sitt hjärta
den livligt sprattlande ingivelsen
som född av henna lyckligt hade avlats
i kärleken till De stora talens lag.

Och när jag granskat barnet såg jag tydligt
att det var friskt och bar den formels hälsa
som alltid kännetecknar Isagel
i hennes trogna tjänst i talens gårdar

Om denna upptäckt gjorts i Doris dalar
och ifall Doris dalar ännu varit
en dräglig boplats för en talens konstnär
så skulle den med ens ha märkligt vidgat
och djupt förvandlat hela gopta-läran.

Men här där vi var ödesbundet lagda
på kursen som hyperbelns lag bestämde
där kunde hennes upptäckt aldrig bli
till något fruktbart, blott ett teorem
som Isagel så överlägset format
men som var dömt att följa med oss bort
allt längre bort mot Lyran och försvinna.

Och där satt vi och talte med varann
om varje möjlighet som nu stod öppen
om bara ej vi suttit här i rymden
som fångar åt det tomrum där vi föll,
så blev vi båda sorgsna men behöll
den rena tankens lust, den art av glädje
som vi tillsammans kunde stilla dela
den tid vi nu ännu hade kvar i varat.

Men någon gång föll Isagel i gråt
vid tanken på den gåtfulla stora rymden
där allt får plats att bara evigt falla;
som nu hon själv med denna lösta gåta
hon klart bemästrat, men som föll med henne.³⁹

Sång 39

³⁹ Martinson. (2016) s. 70 - 71.

Sång 39 beskriver hur Isagel har knäckt en matematisk formel som hon delar med Mimaroben, någonting som de båda blir glada över. Men glädjen går snabbt över när de inser att denna lösning inte kommer längre än vad Aniaras väggar når och att det är en skillnad mellan att göra vetenskapliga framsteg i deras situation än från ett liv på jorden. Isagels handling och framsteg blir alltså inte meningsskapande på så vis att det leder någonvart, hennes upptäckt kommer inte att föras vidare eller utveckla det som kallas gopta-läran. När man talar om mening i det här fallet så bör man hålla isär handlingen och resultatet av handlingen. Även om resultatet, den lösta gåtan, inte kan leda någonvart och blir verkningslös så behöver Isagels handling i att lösa den förstås som meningslös eftersom det endast är hon själv som kan skapa mening och detta måste hon göra utan att hamna i essensens fälla. Hon blir uppenbart upprörd, eller åtminstone berörd av insikten om deras begränsningar som även drabbar det nyttiga. Huruvida Isagel drabbas av det som kallas 'äckel' inför insikten om sitt misslyckande framgår ej men möjligtvis känner hon den tomhet som nämns i bland annat sång 74.

I allt för klara rymder blickar skräcken
och genomskådar utan tankar allt.
Till sänks är rymdens glasigt klara död.
Till skänks är tomheten som underlättar
det meningslösas genomskinlighet.

Till skänks har skräcken likt en stjärna blänkt.
Min vän, du vet för mycket utan att ha tänkt.

Med klarhet utan gräns har rymdens hav
när du i sömnen låg din illusion förkrossat
och skräckens eget ljus som sol framblossat.⁴⁰

Sång 74

Ordet ”tomhet” återkommer flera gånger både i *Aniara* och sekundärlitteraturen men det låter sig inte alltid preciseras. Rymden är till stora delar bokstavligt tom och bilden som vi får av rymdskeppet lika så, men det verkar syfta till den inre tomheten. Kjell Espmark talar i sin bok *Harry Martinson - mästaren* (2005) om mikro- och makrokosmos och samspelet däremellan.⁴¹ Tomheten i den yttre världen återfinns inom människan, i sång 74 har Miman dött för länge sedan,

⁴⁰ Martinson. (2016). s. 148.

⁴¹ Kjell Espmark. (2005). *Harry Martinson - mästaren*. Stockholm: Norstedt. s.116.

hon var den centrala källan till tröst och själslig stimulans. Men tomheten kan även mena avsaknaden av objektiva värden. ”Till skänks är tomheten som underlättar/ det meningslösas genomskinlighet” kan läsas som att faktumet att det inte finns någon mening är lättare att acceptera när man upphör med att försöka finna distraktioner ifrån den. Existensens avsaknad av mening eller mål kan ge en känsla av lugn då man ser den i vitögat.

Tidigare har man i sång 61 fått läsa om hur Mimaroben har försökt skapa illusioner med hjälp av speglar och skärmar, han bygger någon slags provisorisk mima.

[...] Men även fantasiens gobeläng
behöver något stöd av mänskors vilja:
ett litet bidrag inifrån av dröm
från dessa som blott krävt, men aldrig gett
oss annat än sin tomhet lik en håla
att ständigt fylla ut och bildbemåla.

Nu vänder denna tomhet sig mot mig.
Jag tränges in i skeppets sämsta vrår
och hotas till mitt liv om jag ej strax
förklarar varför tomheten är kvar.

Jag säger som det är och som det var;
sin egen tomhet ingen dölja kan.
Likt trille lille som på hyllan låg
slogs mimans själ i kras mot tidens våg
och trille lille ingen laga kan,
och ännu mindre kan jag laga er.
Er tomhet är förfärande, minsann.

Jag gör mitt bästa med ett trolleri,
i grund och botten knappast värdigt anden,
men intet ur er själ v ni fyller i.
Så rann den fina bilden ut i sanden.⁴²

Sång 61

Här kan man skönja det som nämns i sång 74, hur insikten om att tomheten är immanent börjar visa sig. Man får komma närmre Mimaroben, han drabbas hårt av tomheten men om det är samma tomhet som nämns i sång 53 om spjutet är inte självklart. Han försöker stimulera passagerarna

⁴² Martinson. (2016). s. 122.

genom att visa samma slags bilder som Miman men han kan inte likt henne förmedla ljud eller doft, hans illusioner är inte lika komplexa eller suveräna. Han nämner att fantasins gobeläng behöver stöd från människan, de måste acceptera och tro på illusionen men det är ett misslyckande.

Denna sång, tillsammans med sång 74 kan tolkas som ångesten som tränger sig på när de inte kan acceptera saknaden av mening eller sitt öde. Insikten om att de är dömda till att vara fria medvetanden och förstår dess kontingens.

3.4 Frihet

Som denna uppsats tidigare diskuterat i avsnittet ”Grundläggande existentialistiska begrepp” så är människans frihet starkt kopplat till existentialismen. Denna frihet är relaterad till handlingar och faktumet människan endast kan ’Vara I Sig’ likt ett ting när man ser tillbaka på tidigare genomförda handlingar. Det är viktigt att förstå hur människan föreställer sig sin framtid om man vill förstå de handlingar som hon genomför. Gäller detta alla typer av framtid? Enligt existentialismen så bör detta svaret vara jakande då den grundläggande hållningen är att människan är just fri; fri från mening, determinism, essens, värden. Dessa existentiella villkor bör alltså inte vila på vilket typ av liv som levs eller vart; denna aspekt är samma för emigranterna, oavsett om de är på Aniara eller om de hade befunnit sig på Doris eller Mars.

Utöver det som Miman har gjort när det kommer till att stimulera och trösta med hjälp av bilder, ljud och doft från verkligheten så uppstår det även flera religioner och sekter vilket påpekas i sång 35.

Men rymdens hårdhet pressar oss till riter
och altartjänster som vi knappast övat
sen förgoldondisk tid, nu halvt förgäten.
Och Aniaras fyra religioner
med präster, krucifix och tempelklockor,
vaginakult och ropande yurginnor
och kittlarsekten ständiga skrattande
stå fram i rymden, trängas med varandra
om evighetens oerhörda öknar.

Och jag som i min tjänst som mimarob
bär ansvaret för alla illusioner
som brustit får ge plats i Mimans krypta
och ena alla spel och alla ljud

när libidinnorna de volypta
i kultiskt könsdans ringar in sin gud.⁴³

Sång 35

Att göra religionen till en del av sitt liv kan vara en meningsskapande handling men också ett försök att finna mening där det inte finns någon. Miman är en varelse som står över människan men hon är bekräftad i berättelsen och någonting som människan har skapat. Hon dyrkas visserligen som en gudinna men det är på grund av hennes övermänskliga förmågor. De andra religionerna kallar sig just så och de tillber sina gudar med ritualer och sakrament. De tar sig an en roll med fasta normer, de vet hur de ska handla som en tjänare utifrån vad som förväntas av dem. Det är inte autentiskt och de försöker slippa undan sin frihet genom att kunna hänvisa till denna roll och på så sätt slippa ansvara för sina handlingar.

3.5 Ångest. Döden

Det är svårt att ta miste på hur ofta ångest nämns i *Aniara*. Men det är värt att nämna att all ångest inte automatiskt bör klassas som att den syftar till den existentiella ångesten som Sartre talar om.

Så gick det till när solsystemet stängde
sitt grundval av den renaste kristall
och skilde rymdfartyget Aniaras folk
från solens alla sammanhang och löften.
Och överlämnade åt skräckstel rymd
förspred vi anropsordet Aniara
i glasklar ändlöshet men nådde intet.

Fast rymdens vibrationer lydigt kringbar
vår stolta Aniaras slutrapport
i vida ringar sfäriskt och kupoliskt
gick den i tomma rymder utspilld bort.

I ångest sänt av oss i Aniara
föll och förföll vårt anrop Aniara.⁴⁴

Sång 4

Redan i sång 4 kommer ångesten på tal. Precis innan, i sång 3, har Aniara väjt för Hondo och är påväg mot Lyrans stjärnbild. Det verkar snarare vara den osäkra framtid och ändrade planer som är

⁴³ Martinson. (2016). s. 64.

⁴⁴ Martinson. (2016). s. 10.

källan till känslor av ångest och vemod. Här handlar det inte om ångestsen inför att man är en människa och den frihet som det innebär, inte heller ångesten som uppstår i mötet med andra subjekt. Det kan dock vara ångesten som kommer i samband med tankarna om döden. Det är för passagerarna ännu ovisst om hur det kommer att gå för dem. Men den ångesten kan relateras till huruvida man blir betraktad som ett subjekt eller objekt, men då krävs det att det finns andra subjekt. Mimaroben beskriver ångesten som kollektiv, alla står inför samma risk att dö och de kommer troligtvis att göra det tillsammans om någonting händer rymdskeppet. De har inte heller någon kontakt med någon på varken Jorden eller Mars. Det kanske är den totala meningslösa aspekten som döden innefattar. När man lever har man möjligheten att själv skapa mening genom sina handlingar, en möjlighet som fräntas en när man dör men det faktumet har inte förändrats bara för att de befinner sig i just denna situationen.

I sång 21 nämns ångesten igen och det tycks vara av samma slag men nu finns inte längre Miman.

Men tvivlet är en syra som förtär
fler drömmar än vad drömmaren kan ge,
och endast genom miman kan vi då
vår drömbilds varma skönhet återse.
Jag konserverar därför det som passar:
allt som har tröstens färg och liknar livet.
Och var gång ångesten i skeppet tassar
och skräck och ängslan pinar våra nerver
serverar jag av mimans drömkonserver. ⁴⁵

Sång 21

Mimaroben försöker bäst han kan att stimulera sina medpassagerare och dämpa ångesten. Nu verkar det dock inte vara fråga om en dödsångest. Även om deras framtid fortfarande är oviss så har det redan gått minst 6 år efter att de lämnade jorden, det bör ha vant sig någorlunda vid livet på Aniara och skapat någon slags vardag. Man kan argumentera för att ångesten är av ett annat slag och att den hör ihop med den tomheten som tidigare nämnts eftersom den står i samband med Mimarobens illusioner och försök till verklighetsflykt. Misären blir mer och mer påtaglig och i en av de sista sångerna kan man läsa följande:

Det var vår sista natt i Mimas sal.
Jag efter jag brast sönder och försvann

⁴⁵ Martinson. (2016). s. 42.

men innan jaget slutade att finnas
steg själens vilja mera tydligt fram
och lyckades till slut att skilja tiden
från rummets grepp och söva Doris stam.⁴⁶

Sång 101

Flera av passagerarna dör och ”själens vilja” kan tolkas som människans önskan om att bli fulländad likt tingen. I sång 100 står det: ”De sista timmarna av människotid/ mot lågan vände sina ögons fråga./ Så satt på jorden mången fånge vid/ sin sista lampas ljus och såg dess låga/ och hörde hur plutonen ställde upp/ där utanför där murens hårda sten/ snart skulle spegla skottens mynningsken.”⁴⁷ Människorna möter ett kollektivt slut på sin resa. De sista sångerna är snarare fyllda med en acceptans för sitt öde och var det innebär att vara människa än tidigare. Varken Miman eller Mimarobens försök att vara ledsagare i ett självbedrägeri fungerar längre och man har inget annat val än att möta tomheten.

3.6 Ond tro och autenticitet

I Björn Sahlins bok *Från Gilgamesh till Aniara. Den muromgärdade staden som en bild av det västerländska jaget* (2004) återger han i de sista sidorna den människosyn man kan ta vara på i *Aniara*. Sahlin nämner en tudelning av människans försök att finna en väg ut ur sin situation, dels flykt till dekadens (sex och fest) för att slippa ångesten och dels att man vänder sig till religionen och dess frälsning. Sahlin nämner att ingendera av alternativen är hållbara i längden och att den slutgiltiga befrielsen är extern. Människorna ombord på Aniara blir gång på gång påmindas om sin dödlighet och litenhet inför det som omger dem och denna påminnelse är enligt Sahlin ett tecken på deras insikt om det meningslösa i att de försöka värja sig från verkligheten.⁴⁸

Det tydligaste exemplet är det som redan har nämnts många gånger i denna uppsats vilket är Mimans roll och status i *Aniara*.

[...]

Hon märker inte att i detta mörkrum
en sekt av mimadyrkan slår sig neder
och smeker mimans postament och beder
den ädla miman om ett råd på färden.

⁴⁶ Martinson. (2016). s. 186.

⁴⁷ Martinson. 2016. s. 185.

⁴⁸ Björn Sahlin. (2004). *Från Gilgamesh till Aniara : Den muromgärdade staden som en bild för det västerländska jaget*. Stockholm: Proprius. s. 89 – 91.

som nu har fortgått in på sjätte året./
Då ser jag plötsligt klart hur allt förvandlats.
Hur dessa människor och emigranter
har börjat lära sig att vad som varit
det haver varit. Och att enda världen
som gives oss är denna värld hos Mima.
Och medan vi far fram mot säkra döden
i rymder utan land och utan kuster
får miman makt att trösta alla själar
och förbereda dem till frid och samling
inför den sista stund som alltid människan
till slut skall möra var hon än fått fäste.⁴⁹

Sång 6

Mimans påverkan på människorna är uppenbar; hon är förhöjd, tillbedd och hon skänker tröst. Det är en uppenbar verklighetsflykt och man kan påstå att passagerarna lider av ond tro när de hänger sig åt Miman eftersom de försöker finna mening i någonting annat än sina handlingar. Men frågan om huruvida de är autentiska eller ej är inte självklart. I sång 44 framgår det dock någonting som kan liknas vid ett inautentiskt förhållningssätt.

I salen sju är Tankens kartotek.
Rätt klen besökt. Men annars finns där ting
som tål att tänkas många gånger än.
Där står en herre kallad Tankens vän
och ger år var och en som så behagar
de första grunderna för tankens lagar.
Han visar sorgset på en tankemängd
som kunnat rädda oss om den i tid
fått vara med i odlandet av anden
men som då ande inte var förhanden
i glömskans garderob blev undanhängd./
Men då vår tomhet här blev ganska lång
kom alltid någon hit och bad få se
på en och annan gammal tankegång
som kanske kunde ges en ny accent
och uppta hjärnan någon kort säsong.⁵⁰

Sång 44

⁴⁹ Martinson. (2016). s. 13 – 15.

⁵⁰ Martinson. (2016). s. 86.

Tankens vän visar att man hade kunnat handla annorlunda om man brytt sig mer om vissa tankar. Det är inte självklart vad de hade kunnat räddas från; människans förstörelse av jorden eller Aniaras nödgir från Hondo? Oavsett så är det en idé om att man var fri till att handla annorlunda när man talar om tidigare handlingar, man motsätter sig vad man är och tar inte fullt ansvar för att verkligheten ser ut som den gör nu.

4. Diskussion av Analysen

Kan man då finna spår av Jean-Paul Sartres existentiellistiska filosofi i Harry Martinsons *Aniara. En revy om människan i tid och rum*? Så som titeln avslöjar så handlar verket om människan och hennes plats i verkligheten. Det är ett sorgligt verk som innehåller gott om leda och lidelse. Om man vet lite om existentiellismen så tror man kanske att det är däri kopplingen ligger eftersom den ofta målas upp som en filosofi för de som ser världen i grått men så är inte fallet. Existentiellismen behandlar det faktum att världen är beskaffad på ett visst sätt och att vi har svårt att acceptera det, det är oförmågan att godtaga att man själv är högst ansvarig för sina handlingar. Det inte finns någonting annat att luta sig mot så som objektiva värden, normer eller dylikt. Det är den kopplingen som finns mellan Aniamänniskorna och existentiellismen när de ständigt försöker fly sin verklighet genom det som de betraktar som gott och heligt.

Miman är den centrala källan till verklighetsflykt när hon ger dem bilder, ljud och doft från platser de ej kan nå. Som tidigare nämnt så är det svårt att avgöra vad Miman egentligen är och om man kan kategorisera hennes som människa eller subjekt överhuvudtaget. Även hon trodde på grymheten och ondskan i sådan hög grad att hon inte klarade av att fortsätta leva men huruvida det går att säga att hon led av ond tro är svårt att avgöra dels på grund av att vi vet så lite om henne när det kommer till vad hon är och dels vad hon kan och inte kan göra.

Den stimulans som Miman och Mimaroben ger passagerarna gör att de kan fly ifrån sin frihet och därmed ansvar. De flyr ifrån sin osäkra framtid och utsatta situation men det finns skäl att tro att det inte bara är den faktiska situationen som de rymmer ifrån. Kulturen ombord på Aniara tycks vara i obalans och hela tiden föränderlig, de normer som man kan ha haft på Doris är inte längre lika självklara och därför utbytbara. Den falska mening som man försöker ge livet blir genomskinlig och man måste inse att livet inte har någon inneboende mening. Det verkar som att efter Spjutets ingång i sång 53 så är det allt fler som inser det men kan inte sluta försöka fly undan faktumet att de måste acceptera det till fullo. Denna uppsats hävdar att det är slumpen som orsakat Aniaras öde och den är sällan meningsbärande.

Som tidigare nämnts så finns det ett samband mellan existensfilosofin och dikten då de båda i grund och botten handlar om människor. Även om Martinson själv inte ville ha något att göra med Jean-Paul Sartres filosofi så går det ändå att göra en läsning av *Aniara* via det. Denna uppsats har endast analyserat några få sånger av de 103 som verket består av och det är fullt möjligt att man kan göra nedslag i andra sånger för att bättre finna exempel på förslagsvis problematiken med den Andre eller absurdismen men om man ser till *Aniara* som helhet så finns det spår av existensfilosofi i dess premisser. *Aniara* handlar om Människan som försätts i en vansklig miljö och endast har sin mänsklighet kvar, sin existens och hon försöker fly innebörden av det gång på gång igen för att slippa undan ångesten.

5. Slutord

Om Harry Martinson och hans litterära verk skrivs det mycket om fortfarande och kommer antagligen att göra det ett bra tag framöver. Martinsons texter berör och skapar förundrad hos den som läser när han skriver om det oändliga. *Aniara* har varit objekt för studier och forskning ända sedan dess utgivning 1956 från flera olika vetenskapliga traditioner. Även om detta inte har varit en idéhistorisk analys så innehåller den ändå delar där Martinsons relation till existencialismen nämns. Han ville själv uppenbarligen inte kännas vid denna filosofi men det är det som gör syftet till denna uppsats intressant. Om Martinson hade varit existencialist utifrån Jean-Paul Sartres tradition in i mörket så hade denna analys inte varit engagerande överhuvudtaget. Det har inte nödvändigtvis att göra med teorier om författarintention utan det är snarare så att denna analys exemplifierar hur starkt existencialismen står i förbund med litteraturen. *Aniara* är ett verk om människor där livets kval sätts på sin spets och blottlägger existensens mest svårsmälta grunder samt visar hur man flyr ifrån det på det sämsta sätt.

Litteraturförteckning

- I. **Espmark, K.** (2005). Harry Martinson - mästaren. Stockholm: Norstedt.
- II. **Lagerroth, E.** (1991). Aniara - en dikt av sin tid eller I tingens natur har människan sin lag : Harry Martinsons dikt läst år 1990 (Harry Martinson-sällskapets skriftserie, 1). Södra Sandby: Vekerum.
- III. **Martinson, H.** (2016). Aniara : En revy om människan i tid och rum (Ny utg.] ed., Bonnier pocket). Stockholm: Bonnier.
- IV. **Martinson, H., & Sandelin, S.** (1989). *Kring Aniara* (Årsbok / Harry Martinson-sällskapet ; 1989). Södra Sandby: Vekerum.
- V. **Nilson, P.** (1992). Rymdljus : En bok om katastrofer och underverk. Stockholm: Norstedt.
- VI. **Sahlin, B.** (2004). Från Gilgamesh till Aniara : Den muromgärdade staden som en bild för det västerländska jaget. Stockholm: Proprius.
- VII. **Stenström, T.** (1984). Existentialismen i Sverige : Mottagande och inflytande 1900-1950 = [Réception et influence de l'existentialisme en Suède (1900-1950)] = [Existentialism in Sweden] : [reception and influence 1900-1950] (Historia litterarum, 13). Uppsala : Stockholm: Univ. ; Almqvist & Wiksell international.
- VIII. **Stenström, T.** (1966). Existentialismen : Studier i dess idétradition och litterära yttringar. Stockholm: Natur & kultur.
- IX. **Tideström, G.** (1975). Ombord på Aniara : En studie i Harry Martinsons rymdepos (Aldusserien, 440). Stockholm: Aldus.
- X. **Wirmark, M., & Clarhäll, L.** (2011). Giv doft i blomma : Om Martinsons Aniara. Stockholm: Carlsson.
- XI. **Wrede, J.** (1965). Sången om Aniara : Studier i Harry Martinsons tankevärld (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, 410). Helsingfors.
- XII. **Østerberg, D., & Andersson, S.** (1995). Jean-Paul Sartre : Filosofi, konst, politik, privatliv. Göteborg: Korpen.